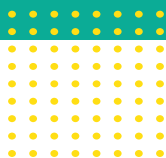

AZ IFJÚSÁG ÉLET- ÉS LÉTHELYZETÉNEK FELTÉRKÉPEZÉSE A RENDSZERVÁLTÁS UTÁNI MAGYARORSZÁGON – INTERJÚ DR. BAUER BÉLA IFJÚSÁGKUTATÓVAL

– Gyorgyovich Miklós –

A hazai ifjúság tudományos igényekkel felfűző kutatásai már az 1970-es évek elején megjelentek. A hatvanas évek végén megalakult az a szociológiai intézményrendszer, amelynek keretében többek közt létrejött a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatócsoportja, a Szociológiai Kutatóintézet és több egyetemi szociológia tanszék is. Ezzel párhuzamosan pedig elkezdődött egyfajta ifjúságszociológiai diskurzus, amelynek célja az ifjúság szisztematikus kutatásának megkezdése volt különböző célcsoportok, területek és módszerek segítségével. Az ifjúságszociológia kezdeti időszakában még főleg a pedagógiai megközelítés dominált, és elsődlegesen az ifjúság rétegeinek sajátosságait, tevékenységeit, erkölcsi, világnézeti, politikai állapotát és a nevelési tényezőket vizsgálták. De már akkor felmerült az ifjúságszociológia szervezett, átfogó rendszerének igénye, és felmerült egy központi, kutatókat koordináló intézmény felállításának szükségessége is. Az 1970-es években a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága elfogadta azt az ifjúságpolitikai állásfoglalást, amely megalapozta az ifjúságkutatás módszeres és széles körű megindulását¹. Az ifjúságkutatásnak már ekkor kitűzött céljává vált az ifjúsági rétegek igényeinek objektív feltárása és a társadalmi folyamatok tudományosabb megismerése. Az ifjúságkutatás ma ismert rendszere ugyanakkor, a korábbi alapokra is jelentősen építve, a rendszer-transzformációs folyamat (1988-1990) után alakult ki. Az ezredforduló környéki vizsgálatok rámutattak, hogy az ifjúság helyzete jelentősen megváltozott, minek következtében a társadalom szélsőségesen polarizált szerkezetet öltött. Az ekkor megkezdődött, hazai keretek közt kvázi „legújabbkorinak” nevezhető ifjúságkutatási struktúra máig ható céljává az ifjúság élet- és léthelyzetének feltérképezése vált, a rendszerváltás utáni gazdasági és társadalmi változások fényében. Ezen a terepen folytatták le 2000-ben az első nagymintás, akkori nevén „Ifjúság2000” c. kutatást is, amely módszereiben és feltárt témáiban is közel azonos volt a mai ifjúságkutatásokkal is, azaz 8000 fős országos (korra, nemre, településtípusra, település nagyságra, megyére) reprezentatív mintán alapult, amely a 15-29 éves korosztályt szólította meg. (Bauer et al. 2011)²

¹Az ifjúságkutatás koordináló intézménye a Gázsó Ferenc által vezetett MSZMP Társadalomtudományi Intézet megfelelő Osztálya lett.

²Erről részletesebben lásd: Bauer Béla; Németh Adél; Szabó Andrea (2011): Adalékok a magyar ifjúságkutatás történetéhez. In: Bauer Béla, Szabó Andrea (szerk.): Arctalan (?) nemzedék – Ifjúság 2000-2010. Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet

Lásd még erről: Bauer Béla, Németh Adél, Pillók Péter, Szabó Andrea (2017): A magyar ifjúságszociológia elmúlt ötven évének meghatározó szereplői és pillanatai. In: Bali János; Hajdu Ágnes; Marelyn Kiss József; Nádas Zsófia (szerk.) Hazatalálók és hazát találók. Tanulmányok a külföldi magyar ifjúság helyzetéről. Budapest, Nemzetstratégiai Kutatóintézet pp. 21-49.

Bauer Béla, Németh Adél, Szabó Andrea (2017): A magyar ifjúságkutatás elmúlt félévszázadának meghatározó szereplői és pillanatai. In: Papp Z. Attila (szerk.) Változó kisebbség: Kárpát-medencei magyar fiatalok: A GeneZYs 2015 kutatás eredményei. Budapest, MCC, Tihanyi Alapítvány, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kisebbségkutató Intézet pp. 29-68.

Bauer Béla neve már ekkor kétségtelenül egybeforrott az ifjúságkutatás témakörével. Neve fémjelezte mind a hazai, négyévente ismétlődő ifjúságkutatás-sorozat első három hullámát 2000. és 2008. között, továbbá több kiegészítő felvételét is, mint a Mozaik2001³, illetve a Mozaik2011⁴, amely már akkor bevonta a határon túli magyar fiatalokat a kutatások homlokterébe. Interjúnk keretében az ifjúságkutatások rendszerváltást megelőző kezdeteiről, szerepéről, a korabeli célokról, módszertanokról, kihívásokról és élményekről beszélgetünk.

Béla, mesélj kicsit az ifjúságkutatói utadról! Hol találkozta veled, hogyan kezdted érdeklődni a terület iránt?

A '80-as évek végén, egészen pontosan 1986-ban iskolai népművelőként helyezkedtem el Újpalotán, a Kontyfa utcában. Ennek keretében többek közt ifjúsági programokat is szerveztünk az iskolában. Többet ott helyben találtam ki, mert korábban nem volt ilyen. Ezek között volt a táncházról kezdve, a gyergyószentmiklósi általános iskolások képkiallításán át (amiért némi „rosszallást” is kaptam), a filmklubig minden. Már ekkoriban is több meghatározó élmény ért. Egy alkalommal „Az országúton” című filmet vetítettem nyolcadikosoknak. A mai napig megmaradt, hogy az egyik 'gyerekecske' (sic!), egy lány azt mondta, hogy neki az volt a döbbenetes, amikor a szereplőnek „piros volt az arca” – ugye ez egy fekete-fehér film, mégis már akkor rájöttem, mennyire fontos, hogy egy fiatal hogyan látja és érti, értelmezi a körötte lévő világot. További apró élmény, hogy ezek a fiatalok tíz-tizenöt évvel később is megismertek, rám köszöntek, a piacon olcsóbban adták portékáikat, tehát valami átment nekik abból, amit adni próbáltam. Ez volt tehát az egyik dolog, hogy találkozom azzal a közeggel, ahonnan

én is jövök, hisz én is egy angyalföldi közegből származom.

A Kontyfa utca után '88-ban jött a Frankovics Ifjúsági Ház⁵. Na, ott tényleg ilyen „paradicsom gyerekek” voltak. Azokat hívtuk így, akik tényleg veszélyeztetett, rendkívül sérülékeny fiatalok voltak, alkoholista családból, nyolc osztályt sem végzett vagy büntetett előéletű szülőkkel. Ott már komolyabban gondolkodtunk azon, hogy mit lehetne velük csinálni. Fel lehetne-e mérni az élethelyzetüket valamilyen módon? Az első igazi szociológiai élményem is ide kapcsolódott. A '80-as évek közepén Békési Ágnes⁶ tanította nekünk a főiskolán⁷ a családszociológiát, és akkor Somlai Péter⁸ családtörténet-megközelítése rendkívül érdekes volt számomra. Ekkor ajánlottak engem Somlai Péter és Kincses Károly⁹ figyelmébe, így én is mehettem velük terepre kutatni és kérdezni. Úgy gondoltuk, jó lenne megnézni ezeknek a családoknak az előzménytörténeteit, így elmentünk, ahova csak lehetőségünk volt, és az ő saját családi „fotóalbumjaikon” keresztül meséltettük őket a családjaik történetéről. Ez persze sok újpalotai család esetében, akik a tönk szélére kerültek, egy-két fényképet jelentett mindössze. Kiderült több családról is, hogy valamikor magasabb státuszúak voltak, ezért is rendelkeztek korabeli fényképekkel, amin keresztül könnyebben tudtak beszélni a család háttéréről és jelenlegi helyzetének kialakulásáról.

Olyan történetek jöttek elő, amelyek fénykép nélkül nem biztos, hogy elő kerültek volna. Ekkor talákoztam először - elbeszélés szintjén - a kitelepítés borzalmával, mások pedig valamilyen úton-módon érintettek voltak a holokausztban is, egy család felmenői pedig '56

³ Laki László; Szabó Andrea Bauer Béla, Nemeskéri István szerk. (2002): MOZAIK2001© Gyorsjelentés: Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet

⁴ Bauer Béla; Pillók Péter; Szabó Andrea szerk. (2013): Mozaik2011 - magyar fiatalok a Kárpát-medencében: kutatási jelentés. Belvedere Meridionale, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet (NCSSZI)

⁵ <http://www.bmknet.hu/kozmuve-cdk/3/html/tartalom/t27.html>

⁶ Békési Ágnes szociológus, egyetemi docens (ORZSE). Kutatási területe a család és a primér csoportok viszonyának vizsgálata

⁷ Budapesti Tanítóképző Főiskola (BTF), Az Eötvös Lorán Tudományegyetem Tanító-és Óvóképző Kar (ELTE TÓK) jogelődje

⁸ Somlai Péter szociológus, főiskolai és egyetemi tanár, számos családszociológiai kötet szerzője, a szociológiai tudomány kandidátusa, az MTA doktora, a Szociológiai Tudományos Bizottság, a Magyar Szociológiai Társaság, a Center for Family Research és az International Sociological Association tagja.

⁹ Kincses Károly muzeológus, fotótörténész, a Magyar Fotográfiai Múzeum alapítója.

kapcsán járták meg a börtönt, ami még ekkor is kihatott a család helyzetére. 15-20 családot látogattunk meg így, szembesülve a Frankovicsba járó gyerekek családi múltjával, tragédiáival. Ezek nagyon meghatározó élmények, találkozások voltak.

A motiváció egyértelműen kirajzolódik. Innen hogyan kerültél végleg az ifjúságkutatás terepére?

Elvégeztem a tanítóképző után a töri szakot, majd az 1990-es évek közepén a szociológiát is. Egyfelől ezzel egy időben történtek az előbbieken felvázoltak, másfelől talákoztam közben Stumpf Istvánnal¹⁰ az éppen induló Századvégtől, ahol már akkor felmerült az ifjúsági réteg kutatásának gondolata, illetve Gázsó Ferencsel¹¹ is, aki a magyarországi ifjúságkutatásnak akkoriban – és a korábbi évtizedekben – meghatározó szereplője volt. Ezzel körülbelül egyidőben a szociológia szakon is felmerült, hogy szükség lenne az ifjúságot szisztematikusan kutatni. Gázsó Ferenc kezdte (aki inkább politikai alapú megközelítést alkalmazott a fiatalok megközelítésében), Gábor Kálmán folytatta – aki a Jürgen Zinnecker¹² által fémjelzett német kutatási modellt képviselte Magyarországon. 1990. környékén Gábor Kálmán¹³ megközelítésében, a rendszerváltás után megjelenő friss problémaként előtérbe került a munkanélküli fiatalok helyzete, a leszakadás kérdése.

Így 1991-ben megalapítottuk a MUFTI¹⁴nevű szervezetet, ahol közvetlenül talákoztunk a jelenséggel. Ekkor még nem állt rendelkezésre hazai keretek között kipróbált módszertan, így kérdőíves kutatásokkal próbálkoztunk

a MUFTI-val kapcsolatba került fiatalok körében, illetve fókuszcsoport-beszélgetéseket folytattunk, de az akkor nagyon-nagyon korainak és újnak számított, így osztrák minta alapján próbálkoztunk vele, merthogy az egész MUFTI támogatása egy osztrák szervezet, a BFI Wien¹⁵ segítségével működött, és onnét hoztunk át bizonyos módszertanokat, amiben az egyik volt ez a csoportos beszélgetés. Akkor még fogalmunk sem volt, hogy ez mit jelent. Somlaira emlékszem, hogy nézett rám, miért nem egy emberrel beszélgettek egyszerre.

¹⁰ Stumpf István jogász, a szociológiai tudomány kandidátusa, egyetemi tanár, a Századvég Politikai Iskola alapítója, 1998–2002. között az első Orbán-kormány Miniszterelnöki Hivatal vezető minisztere, 2010–2019. között alkotmánybíró. 2021. február 1-től két évre kinevezve a felsőoktatási modellváltás koordinációjáért felelős kormánybiztos.

¹¹ Gázsó Ferenc (1932-2018) szociológus, egyetemi tanár. 1975-től a szociológiai tudomány kandidátusa. Kutatási területe a politikai rendszerváltás szociális környezete és az új demokratikus képzési-nevelési-szocializációs modellek volt. 1983. és 1989. között művelődésügyi miniszterhelyettesként tevékenykedett, majd 1989-90-ben a Minisztertanács Tanácsadó Testületének tagja volt. 1989. és 2002. között a Budapesti Tudományegyetemen a szociológiai tanszék egyetemi tanára volt. A Magyar Tudományos Akadémia Politikatudományi Intézetének osztályvezetője, 2006. és 2012. között a Prima Primissima díj Társadalmi Tanácsadó Testületének a tagja volt.

¹² Jürgen Zinnecker (1941-2011) német szociológus. 1971-ben doktorált a Berlieni Szabadegyetemen. 1981-ben elfogadta a meghívást a Marburgi Egyetemre. 1986-tól 2006-ig a neveléstudományok professzoraként tanított a szociálpedagógiára fókuszálva a Siegeni Egyetemen. Jürgen Zinnecker Bourdieu megközelítései alapján dolgozta ki megközelítéseit, elméleteit. Magyarul megjelent fontosabb publikációit lásd: Gábor Kálmán (szerk.): Ifjúságszociológia 2006.

¹³ Gábor Kálmán (1948-2009) kutatásai az 1980-as évektől a társadalmi átalakulás és az ifjúsági korszakváltás témakörben folytak. Ezen belül kiemelt kutatási területe volt a fiatalok nemzetközi összehasonlító vizsgálata, a magyar és német fiatalok kulturális mintái, a határon túli magyar fiatalok élettervezése és értékorientációi, a helyi társadalom és ifjúság, az egyetemistává válás és középosztályosodás. Vezető kutatóként részt vett az Ifjúság2000 és MOZAIK2001 vizsgálatában, valamint az Ifjúság 2004; ifjúság2008 kutatásokban is.

¹⁴ Munkanélküli Fiatal Tanácsadó Irodája, alapítva 1991 októberében.

¹⁵ Berufsförderungsinstitut Wien: Ausztria egyik vezető szakképzési és felnőttképzési szolgáltatója, amelyet a Szövetségi Munkaügyi Kamara és az Osztrák Szakszervezeti Szövetség hozott létre 1959-ben.

Hogy jutottatok el innen a négyévente ismétlődő 2000-ben induló nagymintás kutatásokig?

Számos tényező összjátéka kellett hozzá. Egyfelől a MUFTI-ban a '90-es évek közepén kezdtünk beszélgetni arról, hogy összességében hasznos volna egy olyan kutatás, ami lefedi a teljes hazai fiatalságot. Akkoriban Nemeskéri István¹⁶ tanította nekünk a módszertant, egy alkalommal ő javasolta a 8-12 ezer közötti mintaelemszámot. Mellette ugyanerről beszélgettünk Tóth Zsolttal¹⁷ és Nyitrai Imrével¹⁸ is, akkori szaktársaimmal, akik később szerepet kaptak az első Orbán-kormányban, illetve Stumpf Istvánban is megfogalmazódott a Századvég kutatóival együtt gondolkodva, hogy el kéne indulni ebbe az irányba. Tóth Zsolték később az Miniszterelnöki Hivatal (MEH) dolgoztak, ahol még egy intézmény alapítása is felmerült ezzel a céllal. Ezt követően 2000-ben nyílt mód arra, hogy a Miniszterelnöki Hivatal és az Ifjúsági és Sport Minisztérium (ISM) elindítson egy kutatást, így a gyakorlatban végül a Mobilitás égisze alatt a Drogkutatóval, a Nemzeti Ifjúságkutató Intézettel és a RISZI-kkel¹⁹ együtt, valamint a KSH kérdezőhálózata segítségével indult el az első nagymintás adatfelvétel, amelyre a MEH és az ISM közösen biztosította az anyagi háttérrel. Ki kell itt emelnem, hogy az ISM akkori minisztere, Deutsch Tamás²⁰ és az akkori ifjúsági helyettes államtitkár, Szabó László²¹ kiemelten támogatta a kezdeményezést. Az ifjúság2000 kutatás jelentőségét felismerve, kezdeményezői voltak a határon túli MOZAIK2001 kutatásnak, amely – ha jól emlékszem – már kizárólag az ISM támogatásával valósult meg.

Bocsánat, egy módszertani kérdést hadd ékeljek közbe. Miért pont 8000 fős mintában és 15-29 évesekben gondolkodtatok?

Mint említettem, Nemeskéri István javaslata volt ez az elemszám, aki egyfelől a legkisebb lakosságszámú megye (Nógrád) létszámát és a 15-29 éves korúak iskolai végzettségének akkori megoszlásait vette alapul. Külön említésre méltó egyébként a 29 éves kor, ugyanis kutatási szempontból akkoriban Európában és Magyarországon is 15-től 24 éves korig tekintették a népességet az ifjúsági korosztály részének, és mi voltunk azok az újítók – egész Európában –, akik azt gondolták, hogy mostantól 15-29 év legyen az intervallum. Az indok egész egyszerűen az volt, hogy már akkor érezhető volt a felsőoktatás expanziója, és felfelé tolódott a végső iskolai végzettség megszerzésének koréve. A másik indok a rendszertranszformáció²² előtti és utáni időszak különbsége volt. Azaz a kutatásba vont korcsoport idősebbjei iskolai végzettségeiket még a létező szocializmusban szerezték meg, és abban a tíz évben, amikor még erőteljes volt az ifjúsági munkanélküliség, meghatározó volt, kinek mikor szerzett végzettsége van. Sokan jelentek meg közülük később a felsőoktatásban is, így ez egy fontos szempontnak tűnt. Másrészt a gyermekvállalási szokások is eltérőek voltak. Ez látszik is, hiszen míg 2000-ben a 29 évesek kétharmadának volt már gyermeke, addig a legutóbbi, 2020-as vizsgálatban már ugye nagyon alacsony a gyermekesek aránya, főleg a fiúknál.

¹⁶ Nemeskéri István (1954-2007) matematikus, szociológus, a hazai társadalom- és piackutatás több kiemelkedő elméleti és gyakorlati műhelyében dolgozott. Munkatársa volt a Társadalomtudományi Intézetnek, a Magyar Közvéleménykutató Intézetnek, a Tárkinak, a Gallup Intézetnek, a MATÁV-nak, a Pantelnek, a Nemzeti Ifjúságkutató intézetnek, a Teleszkóp Kft-nek és 2004. óta haláláig vezette az N@N Kft-t. Az ő szakmai tudása alapozta meg a nagymintás ifjúságkutatásokat Magyarországon és a külhonban. Az ELTE TáTK óraadó tanárként volt népszerű és szeretett 'tanító'.

¹⁷ Tóth Zsolt szociológus, Stumpf István kabinetfőnöke (1999-2002), Áder János szociológiai tanácsadója (2012-2022)

¹⁸ Nyitrai Imre szociálpolitikus, szociológus 2000-2002. között Szociális és Családügyi Minisztérium, kabinetfőnök, társadalmi fűcsoporthőnöke, helyettes államtitkára. 2010-2014. között szociálpolitikáért felelős helyettes államtitkár. Jelenleg a Semmelweis Egyetem Egészségügyi Menedzserképző Központjának szenior szakmai szakértője, oktatója.

¹⁹ RISZI: Regionális ifjúsági Szolgáltató Iroda 2001-2008. Az Irodák a Mobilitás égisze alatt működtek, az Ifjúságkutatóval, valamint a Drogkutató Intézettel együtt https://ec.europa.eu/magyarorszag/information_services/citizens/euro_info/index_hu.htm

²⁰ Deutsch Tamás magyar politikus, a Fidesz alapító tagja. 1999 és 2002 között ifjúsági- és sportminiszter. 1990 és 2009 között országgyűlési képviselő, 2004 és 2006 között a magyar Országgyűlés egyik alelnöke. 2009-től az Európai Parlament képviselője.

²¹ Szabó László egykori diákvezető, politikus (Fidesz), főiskolai tanár. 1999-2002 között az ISM ifjúsági helyettes államtitkára volt. Jelenleg a Magyar Paraolimpiai Bizottság elnöke a Nemzeti Színház kommunikációs vezetője

²² A politikai átalakulás időszaka, amely kb. 1987. körül kezdődött és bizonyos elemei a mai napig tartanak (Szabó Andreával közösen létrehozott és használt meghatározás, megközelítés)

Itt szeretném még megjegyezni, hogy ugye azok, akik az akkori kutatás során 27-29 évesek voltak, ma már túl vannak az 50. életévükön, és akik akkor 15 évesek voltak, azok ma lassan 40 évesek lesznek. Érdekes és időszerű volna a generációk összehasonlítása is. Tehát amikor arról beszélünk, hogy mennyire szükséges ma egy ifjúságkutatás, felmerül bennem, hogy nem volna-e fontosabb a különböző kohorszok, generációk összehasonlítása inkább. Ez nem újkeletű gondolat bennünk, hanem már 2000-ben megfogalmaztuk, amikor lehetőséget kaptunk arra, hogy meglátogassuk Münchenben a Német Ifjúságkutató Intézetet. Itt először találkoztunk azzal, hogy hogyan lehet hullámokban is összehasonlítva kutatni a fiatalokat. Óriási dolog volt látni a generációk közti vizsgálatokat, és átgondolni, hogy „fú, de jó lesz, amikor már mi is a harmadik, negyedik vagy ötödik hullámnál tartunk.” A németek hívták fel a figyelmet a keleti és a nyugati életfelfogás különbségeire is, amit náluk a fizikai határ is, nálunk inkább maga a rendszerváltás időpontja határozott meg. Emiatt igazából ők hívták fel rá a figyelmet, hogy érdemes lehet fölteni a vizsgáltak életkorát 29 évre. Így, mivel nálunk nem volt bejáratott rendszer, mi voltunk azok, akik ezt meg is tudtuk tenni.

Úgy tudom, felmerült már a 35 éves életkor is.

Azt gondolom, hogy ma már odáig kéne fölteni az életkor felső határát, de meghagyva a 8000 fős mintát a 15-29 éveseknek, és – az arányokat tartva – a 30-35 évesek körével kiegyensúlyozni a mintaméretet.

A nagymintás ifjúságkutatás-sorozat az összehasonlíthatóság miatt általában jelentősen támaszkodik a korábbi évek kérdőíveire. Viszont ennyi idő alatt mégis sok minden változott. Milyen témák merültek fel kezdetekben, amelyek ma már eltűntek?

Igen, eleinte 100-120 perces volt a kérdőív, ami kezdetekben főleg a KSH egy-egy korábbi adatfelvételére épült. Ez persze nagyon hosszú volt, ami egyfajta nem-mintavételi hibaként²³ torzított is, de akkor ezt még nem tudtuk, illetve a fiatalok még hajlandók voltak ilyen hosszú kérdőívre is érdemben reagálni.

Olyanokra is rákérdeztünk, amely eredményekhez a mai napig nem nyúlt senki. Borzasztó érdekes lenne most megnézni ezeket a kérdéseket, témákat.

A nyelvtudás, amire persze ma is rákérdeznek, de ugye akkor még egyértelmű volt az orosz nyelv erőteljes jelenléte. Pontosabban az, hogy azt mondták, tanultak négy-nyolc évet, de mégsem tudnak oroszul, mert nem volt fontos számukra. Érdekes volna ma megvizsgálni ennek a tolvagyűrűzését.

Végül pedig nagyon fontos volt, hogy annak idején a 16-18 éves lányok körében már megjelentek a házasságok, gyermekesek, vagy azok, akik házasság nem voltak ugyan, de volt gyermekük. Mégis, a szexualitás sokáig tabu téma volt, így csak 2008-ban jutottunk el oda, hogy egy önkitöltős kérdőívben meg tudtuk kérdezni, hogy hány éves korában volt először szexuális kapcsolata, vagy hogy használ-e kondomot. Ebben a kérdőívben nagyon sok minden volt még a homoszexualitástól kezdve a dohányzáson keresztül a droghasználatig.

Akkoriban az önkitöltés is viszonylag új megközelítés volt. Milyen tapasztalatokat szűrtetek le ezekből az újszerű módszerekből?

Ott jöttünk rá, hogy ennek az önkitöltős módszernek milyen előnyei és hátrulütői vannak, hiszen ezzel -eredeti szándékunk ellenére – egyben a fiatalok funkcionális analfabetizmusát is felmértük. Az intimebb kérdések miatt ugyanis önállóan kellett volna válaszolniuk néhány kérdésre, így a kérdezőbiztosok is utasításba kapták, hogy nem segíthetnek. Mégis kiderült, hogy nagyon sok fogalmat nem értenek meg a fiatalok. Kértük is a kérdezőket, hogy visszakérdezés esetén jelezzék a borítékban, hogy mely kérdések megértése okozott problémát. Már akkor lehetett látni, hogy a diploma sem feltétlenül jelenti azt, hogy ne legyen valaki funkcionálisan analfabéta. Az érettségi meg abszolút nem. Emiatt történt, hogy a kérdőívben és elemzések során is különválasztottuk a középiskolai érettségit adó és érettségit nem adó középiskolai végzettséget. Így visszaidézve, számtalan olyan dolog volt, ami önkéntelenül is nagyon sok társadalmi szituációra rávilágított, de korlátozott is bennünket.

²³ Lásd erről: Pillók Péter (2010): Az elhanyagolt tényező, avagy nem mintavételi hibák a kérdőíves adatfelvételekben. Doktori értekezés. https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/39994/Kd_12470_t%C3%A9zis.pdf

Egy másik érdekesség, hogy az első hullám után 2001-ben külhonban is készítettünk adatfelvételeket, aminek egy érdekessége volt, és azóta sem volt ilyen, hogy a határon túl, a Kárpát-medencében magyarokkal együtt élő, de a többségi nemzethez tartozó fiatalokkal is fölveztük a kérdőívet az ő anyanyelvükön. Ez az adatbázis sincs teljes mértékben feldolgozva, pedig nagyon érdekesek lennének. Óriási eredmény volt az is, hogy hogyan hatnak egymásra az együtt élő nemzetiségek, mennyire áll közel egymáshoz az együtt élők, de más anyanyelvű fiatalok értékrendje.

Az első három hullámot te vezetted. Mik voltak azok az eredmények, amikre a legbüszkébb vagy személy szerint, amiket nem tudnánk ma e nélkül a felvétel nélkül?

Talán az, hogy először próbáltuk bemutatni az „ifjúsági kultúrát”. 2000-ben például még megkérdeztük, hogy milyen szépirodalmi műveket és milyen tudományos műveket olvasnak a válaszadók. Aztán, hogy miket tekintettek a fiatalok szépirodalomnak, az egy külön dolog, de ezt úgy tudom, azóta se kérdezte senki. Továbbá jó néhány olyan témára kérdeztünk rá, ami alapadatként szolgál azóta is. Tehát például az internet- és számítógéphasználat. A különböző technológiák otthoni megléte.

A kutatásból lehet visszafejteni, hogy melyik az a társadalmi réteg, akik először jutnak számítógéphez, aztán internethez. 2000-ben a megkérdezett fiatalok alig tizede mondta azt, hogy van otthon internete, és nem egészen harminc százalékuk volt számítógépe, de sok esetben azok is inkább Commodore 16-osok, 64-esek és Amigák voltak.

Ami érdekes, újszerű volt és amire büszke vagyok, hogy mi alkalmazott kutatást csináltunk, abban az értelemben, hogy megpróbáltuk a kérdőívet a szakpolitikai igényekhez, a mindenkori kormányzati munkához igazítani. Ez annyit jelentett, hogy végig a megrendelő (állam) általi alkalmazhatóságot tartottuk szem előtt. Ez borzasztóan fontos volt a határon túli kutatásoknál is, mert annak mentén alakították ki aztán a határon túli magyar fiatalok támogatását.

Összességében azt hiszem, hogy az ifjúságkutatásban nekem az a fontos, hogy ezzel az alapkutatással egyfajta vitaalapot tudunk biztosítani, aminek az eredményeit el lehet utasítani, el lehet fogadni, de nem lehet megkerülni. Tehát azt gondolom, hogy az a fajta szemlélet, amit mi akkor gondoltunk, az a mai napig vita tárgya, és annak is kell lennie.

Mik ma szerinted a legfontosabb kihívások az ifjúságkutatások előtt, amire a mindenkori ifjúságkutatóknak figyelni kéne?

Azért nem tisztességes erre a válaszom, mert már elmúltam 60. Tehát amire én figyelek, az már inkább egy nagyszülői megközelítés. Engem már óhatatlanul is befolyásol az a gondolat, hogy az utódaim, a gyerekeim és leendő unokáim mire hogyan reagálnának. Azt hiszem, hogy az ifjúságkutatásnak van egy életkori felső határa. Ha magamból indulok ki, akkor azt mondom, hogy 50 éves kornál. De ha ezt 10 évvel ezelőtt kérdezed, azt mondom, hogy 40-50 között, mert későbbre tolódott a gyermekvállalás ideje is. Igazából, ha ezt meg lehet határozni, akkor azt mondom, hogy ott van vége a dolognak, amikor kamaszodni kezdenek az utódaid, mert elfogult leszel, másra fogsz figyelni. Illetve azért, mert egyáltalán nem biztos, hogy le tudod fordítani a fejedben megfogalmazott kérdéseidet azoknak a fiataloknak nyelvére, akiktől meg akarod mindezt kérdezni egy kérdőívben. Ezért gondolom, hogy az ifjúságkutató számára igenis van egy életkori határ...

De hogy a kérdésre is válaszoljak, azt mondom, hogy az igazi kihívás szerintem részben a módszertan. Már 2008-ban is problémás volt a személyes adatfelvétel. Ma azt gondolom, hogy ez sokkal nehezebb, mert ahogy mondtam, 2000-ben, ha hosszú is volt, a 100-120 perces kérdőívre még válaszoltak a fiatalok. 2004-ben már a 60-65 perc is problémás volt, sőt maga az adatfelvétel is egyre nagyobb gondot okozott. 2008-ban tudtuk például, hogy Budapesten mindenképpen háromszoros címjegyzékkel kell készülni, ezért inkább négyszer több címmel indultunk neki, de kiderült, hogy még az ötszörös is kevés lett volna, és Pest megyében is csak minden harmadik címen engedték be a kérdezőbiztosokat, így kvótázni kellett. Ez azért fontos, merthogy az adatok torzulása folyamatosan abból is adódik, hogy ugye itt egy nyolcezres mintánál igazából nem kéne súlyozni, de amikor a hetedik-nyolcadik helyről kergetnek el, akkor az mintavételi problémát jelenthet később. 2008-ban is érzékelhető volt, hogy nem lehetett bejutni bizonyos területekre, például egyes cigány közösségekbe, ahol korábban még nyitottabbak voltak. Illetve az alsó, de a felső társadalmi decilisek megszólítása általában is megoldandó problémát okozott.

Ami talán még egy fontos tapasztalat, hogy az általam vezetett három hullámból nem véletlenül a 2008-as adatfelvétel volt a legjobb. Főleg azért, mert lehetőséget kaptunk 16 előzetes fókuszcsoport felvételére is. Rájöttünk, hogy a fiataloknál az attitűdkérdéseket nagyon jól kiegészítik a fókuszcsoportok, az eredményeket pedig a végleges kérdőív kialakításánál is figyelembe vehettük, így egy jóval magasabb minőséget biztosítva a kérdések összeállításánál.

Merre kéne tovább menni?

Egyrészt azt gondolom, hogy egy kutatás nem fejlődik, hanem változik. Másrészt pedig nehéz erre kizárólag az ifjúságkutatás kontextusában válaszolnom, mert ami most engem érdekel, az inkább a generációk egymásra hatása. Azaz, hogy hogyan és miként hatunk egymásra, különböző életkorba, kohorszba tartozók. Mik azok az elemek, amiből hitelesíteni tudom egy másik társadalmi csoport viselkedését, társadalmi reakcióit. Ez abból a szempontból is fontos, hogy bár életkor szerint vesszük föl a kutatásokat, mégis látni kell, hogy egészen más társadalmi státuszok vannak. Egészen más egy városi, egyedül élő huszonéves egyetemista helyzete, világlátása, mint egy huszonéves vidéken élő anyukáé, akinek már van két-három gyereke.

Emellett az online és az offline tér használata is érdekes kérdés. 2008-ban találkoztunk először azzal, hogy az az elit csoport, aki már 2000-ben is számítógéppel rendelkezett, azt mondja, hogy őneki fontos az olvasás. 2014-ben találkoztam azzal, amikor először egy hallgató azt mondta, hogy „tanár úr, ami nincs fent a Google-ön, az nem létezik”. Addig ugye a könyvtárnak és a hagyományos offline térnek meghatározó szerepe volt a tanuló fiatalok körében is. Azt gondolom, hogy a transzferek, a különböző információ-, illetve tudatátadási technikák, és azoknak az érvényesítésének és érvényesülésének a vizsgálata is fontos volna, amit egyetlen generáció kiemelésével nem biztos, hogy pontosan be lehet mutatni. Minél idősebb valaki, annál fontosabb számára a múlt is, ezért érdekes volna megnézni, hogy mennyire fontos ez a korosztályoktól való életkori távolság és a társadalmi változásokban ez hol jelenik meg. Hogy mennyire vagy büszke, és mennyire tudsz támaszkodni mindarra, amit

hozol magaddal. családból iskoláiból társadalmi közegeből.

Mivel alkalmazott kutatásról beszélünk, olyanról, amit érdemes felhasználni a mindenkori kormányzati munkában és kommunikációban is, ezt is fontosnak tartom. Egy ilyen generációkutatást nem is kellene négyévente lefolytatni, öt-hat évente is elég volna sort keríteni rá.

A beszélgetés vége felé még hadd kérdezzem meg, milyen személyes emlényeidre emlékszel vissza szívesen az ifjúságkutatások kapcsán?

Talán arra, hogy humor nélkül nem lehet szociológiával foglalkozni. Ha nem tudod kinevetni magad, nem tudsz humorral túllépni bizonyos kritikákon, akkor nem fog menni. Konkrét élményekre már nehezen emlékszem vissza, de talán az fontos, hogy eleinte tényleg iszonyatos kritikák érték bennünket a kutatás kapcsán, miért így és miért azt kérdeztük, amit. Másfelől később többektől is, akik kritizáltak bennünket, azt láttuk, hogy ők is úgy beszélnek róla, mint akik szakértőként részt vettek ebben a kutatásban.

Végül pedig nagyon-nagyon igazságtalan lennék, hogyha nem beszélnék azokról, akik nélkül nem jött volna létre a magyarországi és határon túli nagymintás ifjúságkutatás. Elsődlegesen Szabó Andreát kell említenem²⁴ – akivel egyébként, amikor először találkoztunk, borzasztóan nem értettünk egyet a kutatás kapcsán, de akit mára nagyon közeli barátomnak mondhatok – sok mindent az ő megközelítései, precizitása, kételkedése, enyémtől eltérő értékrendje nélkül észre sem vettem volna. Remélem, hogy hasonlóan gondolja ő is.

Továbbá fontos volt Laki László²⁵ szerepe, aki egy egészen más generációhoz tartozik és az Ifjúság2000-es kutatás egyik szakmai vezetője volt, vagy Gábor Kálmán társadalmi megközelítése, aki a Zinnecker-féle ifjúsági értékrend megközelítésre hívta fel a figyelmet, és a 2000-es, a 2004-es és részben a 2008-as kutatásban is részt vett.

De szeretném még megemlíteni Gazsó Tibor²⁶, Nagy Ádám²⁷ Máder Miklós²⁸ Pillók Péter²⁹ nevét is, akik közül Tibor az egyik kezdeményezője volt a kutatásnak, illetve a többiekkel együtt alkotója és résztvevője volt a különböző kutatási hullámoknak. Itt emelném ki Pillók Pétert, aki 2008-ban átvette a nagymintás ifjúságkutatás módszertani vezetését Nemeskéri István halála után.

Végezetül, milyen tanácsot tudnál adni azoknak a fiatal olvasóknak, akik kutatói pályára kívánnak lépni, és talán különösen is érdeklődnek az ifjúságkutatás iránt?

A kétkedés. A kétkedés joga. Azt gondolom, hogy ez a mindenkori, társadalommal foglalkozó, magát tudományos megközelítésűnek valló egyén legfontosabb feladata, a kétkedés képessége: saját tudásában, illetve annak képessége, hogy ennek ellenére mégis meg tudja jeleníteni, fogalmazni mindazt, amit tapasztal, át tudja adni, amit neki valójában válaszolnak, és nem csak azt, amit ő a saját szemüvegén keresztül megtapasztal és megért a válaszokból. Én azt gondolom, hogy ez egy nagyon fontos tulajdonság. Én nem biztos, hogy 30-40 éves korom között ezzel tisztában voltam. Körülbelül a 2008-as kutatásnál eszméltem rá, hogy ez mennyire fontos.

²⁴ Szabó Andrea politológus, szociológus. Kutatási területei: politikai részvétel, politikai szocializáció, választói magatartás, társadalmi integrációs folyamatok. 2001-2004. között a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet kutatója. A nagymintás ifjúságkutatások egyik kezdeményezője és a folytonosság képviselője ezen a területen, mivel az eddig lebonyolított nagymintás ifjúságkutatások – egy kivételével – mindegyikének munkatársa. Jelenleg a Társadalomtudományi Kutatóközpont egyik igazgatója. Bibó István Emlékdíj kitüntetettje. (2022)

ⁱ Bauer Béla PhD szociológus. Főbb kutatási területei: ifjúságszociológia; generációk szociológiája; kultúra-és művelődésszociológia; külhoni magyarság szociológiája; közlekedésszociológia. Tanítói, népművelői, történelem tanári és szociológus végzettséggel rendelkezik. Doktori disszertációját filológiából védte meg Kolozsváron a Babes-Bolyai Tudományegyetemen (BBTE) Cseke Péter professzor irányítása mentén. Jelenleg a Századvég Tudásközpont Alapítvány vezető kutatója, valamint a Magyar Közlekedéstudományi és Logisztikai Intézet tudományos főmunkatársa. Több magyarországi és külhoni egyetem óraadója.

Publikációi: <https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=authors10043346>

²⁵ Laki László szociológus. Kutatási területei: ifjúságszociológia, munkaszociológia, politikai szociológia. 1994-2008.

²⁶ Gazsó Tibor szociológus, 1996-2010. között a Századvég kutatási igazgatója

²⁷ Nagy Ádám ifjúságpolitikai szakértő

²⁸ Máder Miklós szociológus, a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet és utódainak kutatója 2001-2010. között

²⁹ Pillók Péter szociológus, a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet és utódainak kutatója 2001-2012. között. Jelenleg a Századvég Tudásközpont Alapítvány kutatási igazgatója, a PPKE egyetemi docense